

РОЗДІЛ 1

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 339.923

Скороход І. П.
Толпигіна Н. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Статтю присвячено особливостям становлення та формування функцій держави в сучасних соціально-економічних умовах. Досліджено загальні положення теорії держави від класиків економічної теорії до сучасності.

Ключові слова: національна економіка, державне втручання, ефективна держава, економічна діяльність держави.

Постановка проблеми. В результаті процесу бурхливого розвитку виробництва, та, як наслідок, появи монополій в кінці XIX ст., ринок вже не в змозі контролювати економічні процеси, а, отже з'являється необхідність державного втручання в господарську діяльність. Одними з перших, хто запропонували теорію, яка є спробою пояснити постійні зміни в поглядах на роль держави в економіці, були представники меркантилізму, які ще у XVII ст. відстоювали позицію, що держава повинна відігравати активну роль у розвитку торгівлі та промисловості. В подальшому значний теоретичний і практичний вклад у розвиток даної наукової проблеми вніс Дж. М. Кейнс, починаючи з якого ідея державного втручання в економіку не піддається сумніву. Разом із цим, сучасний розвиток господарських процесів супроводжується трансформацією поглядів щодо економічної ролі держави, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням трансформації функцій держави присвячено досить багато наукових праць. Зокрема серед науковців зі світовим ім'ям, які внесли значний вклад у дослідження даної проблеми, слід відзначити Р. Гаслера, Дж. М. Кейнса, Л. Ерхардта, В. Ойкена, Дж. Стігліца, Л. Якобсона й інш., серед українських – В. Базилевича, А. Гальчинського,

М. Михальченко, С. Мочерного, О. Соскіна, А. Філіпенко, А. Чухно й інш.

Мета дослідження – аналіз зародження та розвитку теоретичних основ щодо визначення функцій держави в економічній теорії, поглиблений розгляд особливостей цих функцій на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Сутність держави в сучасному розумінні розкривається і реалізується в її взаємодії із суспільством. Що і як держава робить для впорядкування та вдосконалення суспільної, колективної та приватної життєдіяльності людей характеризується поняттям «функції держави». Слово «функція» походить від лат. «fundiy» й означає – виконання, обов'язок, коло діяльності. Сучасні держави світу виконують політичну, соціальну, міжнародну та економічну функції, які відносяться до основних.

З розвитком економічних відносин, та частково у відповідь на теорію меркантилістів А. Сміт у роботі «Дослідження про природу та причини багатства народів» [1], обстоював думку про обмеження ролі уряду та в зв'язку з цим, удосконалення функцій держави, для подолання цього недоліку ринкової економіки. Він намагався в своїх працях, показати, як конкуренція та мотив особистої вигоди стимулюють людей, що переслідують власні цілі, служити інтересам суспільства,

чинник особистої вигоди спонукає людей пропонувати товари, на які існує попит. За його теорією в умовах конкуренції виживають тільки ті, які виробляють товари за найнижчими цінами.

А. Сміт та його ідеї, мали вплив як на теорію держави, так на економістів, які займалися питаннями теорії та практики. Наприклад, Дж. Стюарт Міль розробив доктрину, яка дістала назву «природна свобода», за якою втручання уряду в справи приватного сектора повинні бути дуже обмеженими. Інститут ринку є самодостатнім та саморегульованим [2, с. 12]. Втручання, будь-якого характеру призводить до порушення його функціонування та як наслідок – економічні кризи.

У другій половині XIX століття почався процес зміни поглядів про необмежену конкуренцію і вільний від втручання держави ринок. Поява корпоративних форм підприємницької діяльності призвело до того, що теорії вільної конкуренції зазнали трансформацію функцій. Теорія Дж. М. Кейнса виникла в 30-х роках XX ст. та викладена в його головній праці «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» [3] (1936 р.), яка широко застосовувалась країнами світу в практиці регулювання національної економіки. Попередники Кейнса доводили, що соціально-економічна наука базувалася на тому, що конкурентний механізм, тобто попит і пропозиція відновлюють «рівновагу», вирівнюють зайнятість, держава не повинна втручатися. Дж. М. Кейнс довів, що потрібне цілеспрямоване втручання держави. «Кейнсіанська революція» спростувала принцип «Laissez Faire» та позначила швидку трансформацію усієї усталеної системи колишніх поглядів [4].

У 50-70-ті роки минулого століття державне втручання в економіку базувалося на значному секторі державних фінансів, найважливішим чинником якого виступали податки. Їх регульовальна функція, яку використовували як інструмент перерозподілу ВВП, відбивала загальний екстенсивний підхід до державного втручання в економіку. В кінці 1990-х рр. відбулася відмова від екстенсивного розширення державного втручання та увага акцентується на використанні ринкових

механізмів регулювання діяльності та стимулювання конкурентних відносин.

Друга половина XX ст. характеризується тим, що в більшості країн світу до числа основних стала входити економічна функція держави. Тепер держава активно втручається в економіку, визначає темпи і напрями її зростання, встановлює пропорції між окремими її галузями. Економічна функція держави націлена на створення соціально орієнтованої ринкової економіки, має антикризовий характер. Вона захищає права та інтереси громадян – вкладників, акціонерів, споживачів, не допускає до участі у ринку несумлінних контрагентів. Держава приймає антимонопольне законодавство, здійснює ліцензування виробництва багатьох видів товарів широкого вжитку та торгівлі даними товарами, здійснює контроль над експортом та імпортом товарів, стимулює розвиток пріоритетних галузей тощо.

Ще однією функцією держави є забезпечення зовнішніх умов функціонування економіки. Держава виконує функцію захисту країни та охороняє економічний простір країни. Вона інтегрує суспільство та забезпечує відносну стабільність в умовах його соціальної, класової, майнової диференціації. Держава виступає активним суб'єктом економічних відносин, узявши на себе деякі економічні функції. Вона дедалі активніше втручається у господарське життя з метою перешкодити негативним тенденціям, що виникають у ринковій економіці.

Сукупність перелічених аспектів актуалізує проблематику співвідношення держави та економіки, викликаючи обґрунтований інтерес представників економічної науки до дослідження основ діяльності держави у сфері економіки на сучасному етапі. Глибоке, всебічне дослідження та розкриття корінних рис і особливостей цієї діяльності дозволяє виробити науково обґрунтовані форми та стандарти державного впливу на економіку. Отже, наукова розробка питань економічної діяльності сучасної держави є однією з найактуальніших проблем економічної науки.

Пол А. Самуельсон [5], яскравий представник цього напрямку економічної теорії,

здобув освіту в Чиказькому та Гарвардському університетах, був засновником факультету «економікс» Массачусетського технологічного інституту, є першим американським лауреатом Нобелівської премії з економіки, консультантом Конгресу та Президента США. Його вважають одним з найвпливовіших економістів-теоретиків ХХ ст., аналізуючи механізми ринкової економіки, її здатність до саморегулювання з неокласичних позицій, він указує на те, що, крім функцій забезпечення ефективності та справедливості, держава має здійснювати також і макроекономічне регулювання стабільності за методом Кейнса та його послідовників. На думку економіста, ринковий механізм визначає ціни та обсяги виробництва, а держава регулює ринок з допомогою податків, державного субсидування та інших економічних методів.

Узагальнюючи функції держави П. Самуельсон [5] ділить їх на три сегменти.

1) Ефективність: діючий механізм допускає збої в регулюванні економіки, що зумовлює зниження її ефективності. В таких умовах уряд має вдосконалювати механізм господарювання з метою усунення причин спаду виробництва.

2) Справедливість: навіть в умовах ефективної ринкової не завжди справедливий розподіл благ серед різних верств населення. Тому держава повинна здійснювати справедливую соціальну політику усіх громадян країни, має удосконалювати фіскальну і бюджетну систему.

3) Стабільність: держава має попереджувати руйнівні економічні кризи, забезпечити поступальний розвиток економіки і на цій основі домогтися соціальної та політичної стабільності у суспільстві.

Отже, основними завданнями сучасної держави в ринковій економіці є:

- формування законодавчої бази для регулювання економічних процесів;
- забезпечення динамічних темпів розвитку економіки підвищення їх ефективності;
- соціальний захист усіх верств населення;
- раціональне регулювання природоохоронних процесів і використання природних ресурсів;

– сприяння розвитку зовнішньоекономічних відносин;

– досягнення соціальної, економічної і суспільної стабільності у суспільстві.

Розширення економічних функцій держави пройшло три етапи. Початок першого етапу пов'язаний з Першою світовою війною. Він тривав до Великої депресії 1929-1933 рр. Для цього етапу характерним є те, що держава починає активно втручатися у регулювання економічних процесів, намагаючись обмежити монополістичні тенденції, створюючи державний сектор в економіці. Але втручання обмежується галузями військового виробництва.

Другий етап – це економічна криза 1929-1933 рр. Це період формування системи постійної та активної участі держави в управлінні ринковим механізмом. Відбувається становлення державних заходів антициклічного регулювання економіки, а також елементів планування. Така політика одержала вираження у збільшенні державної сектору власності, зростанні державного бюджету, що став використовуватися не тільки на фінансування держапарату, а й для утримання державної та приватної діяльності [6].

На відміну від попереднього третій етап характеризується тим, що антициклічна політика доповнюється системою заходів для стимулювання темпів економічного росту, держава більш активніше бере участь у розвитку основних галузей промисловості та створенні економічної і що дуже важливо, соціальної інфраструктури.

Посилення державного втручання в економіку – такий причинний зв'язок досить чітко виявляється впродовж усіх етапів еволюції економічних функцій держави. Можливо також простежити специфічний взаємозв'язок при переході до політики «ефективної держави».

Перехід у сучасному світі до політики «ефективної держави» – це приклад порушення «балансу інтересів» під впливом тенденцій глобалізації та інтернаціоналізації світового економічного простору. Процес глобалізації, що відбувається, виявляється у тому, що ті елементи, які тривалий час вважалися досягненнями

і винятковим привілеєм соціалістичного устрою, присутні в капіталістичних країнах із соціально орієнтованою ринковою економікою.

Трансформаційні проблеми економіки наприкінці ХХ ст. зробили дослідження ролі та функцій держави дуже актуальними, особливо в контексті реформ та структурних зрушень в економічній системі. Формуються два напрями про роль держави в період соціально-економічних змін: перший – акцентує увагу на необхідності розширення та поглиблення державного втручання в економічний процес; другий – обґрунтовує негатив впливу такого втручання на темпи соціально-економічного розвитку.

Прихильники першого напрямку для обґрунтування необхідності активної позиції держави використовують такі аргументи: закон Вагнера, який свідчить про те, що активна роль держава в процесі розподілу ВВП має об'єктивний характер, цей процес не пов'язаний з специфікою перехідного періоду, а ускладнення економічних та соціальних функцій держави призводить до збільшення державних видатків у ХХ ст. Теоретики другого напрямку приділяють увагу на необхідності державного втручання у кризові періоди. Вони вважають, що зростання ролі держави у формуванні інституційних засад ринкової економіки. Це – так звана концепція наздоганяючого розвитку, яка виявляє закономірності перетворень у країнах, що здійснюють прорив у розвитку з метою наближення свого рівня розвитку до рівня розвинених країн.

Основними аспектами цієї концепції є питання пов'язанні з труднощами адаптації та використання досвіду розвинутих країн при спробах здійснення глибоких структурних реформ.

У наздоганяючому суспільстві виділяють негативний і позитивний моменти діяльності держави: негативний полягає в усуненні перешкод до економічного зростання, позитивний – у створенні інститутів, що забезпечують економічне зростання, а також у прямій участі держави в економічному житті. Негативні та позитивні моменти діяльності держави розглядаються як необхідні елементи для до-

сягнення заданої мети. Якщо порівняти ці аспекти для країн-піонерів економічного зростання і країн наздоганяючого розвитку, то набір заходів негативного аспекту діяльності держави є цілком зіставним, а позитивна роль істотно розрізняється за розв'язання схожого кола завдань.

У становлення та формування ринкових відносин, особливо для країн пострадянського простору, коли основи вільного підприємництва, вільної конкуренції ще не сформувались, роль державного регулювання економіки та держави повинна бути активною та науково вивіреною. Оптимальне поєднання державних важелів та принципів ринкової економіки дає змогу забезпечити розвиток країни в період трансформації соціально-економічних відносин. Держава акцентує управління на вирішенні проблем соціально-економічного та культурного розвитку суспільства на основі економічного зростання. При цьому застосовуються сучасні методи управлінської діяльності, які відповідають стану соціально-економічного розвитку; підвищується професійний рівень працівників державного апарату, втілюються інноваційні управлінські технології.

Висновки. Необхідність державного регулювання економіки є складовою еволюції організаційних форм суспільства, цей процес супроводжується розвитком економічних функцій держави. Виникнення і розвиток економічних функцій держави – це результат розвитку продуктивних сил і об'єктивних суспільних потреб. Це підтверджується практичним досвідом державного регулювання економіки у різних країнах.

Економічна діяльність держави у більшості держав сучасного світу широка і багатогранна. Розширення й активізація економічних дій держави є практичним вираженням загально-еволюційного процесу розвитку і соціалізації економічних процесів. Виникнувши під час еволюційного розвитку суспільних відносин як відповідь на зміну ролі людини у структурі виробництва і зміни відносин, що відбулися за цим, у системі координат «особистість» – «економіка» – «право» – «держава» під впливом глобальних змін у світі держава сама по собі стала важ-

ливим детермінантом економічного розвитку світу.

У сучасній проблематиці місця держави спостерігаються дві протилежні тенденції – до звуження і розширення її функцій. Глобалізаційні процеси, бурхливий рух транснаціонального капіталу дедалі більшою мірою обмежує свободу дій

держави в економічній сфері, що змушує її перебудовувати стратегії соціального захисту, переглядати та деталізувати її функції заради збереження конкурентоспроможності, все це зумовлює інтерес до поглибленого вивчення процесу трансформації функцій держави в сучасному соціально-економічному середовищі.

Список літератури:

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит (пер. с англ.), отв. ред. Л. И. Абалкин. – М.: Наука, 1993. – 570 с.
2. Тарасова С. Экономическая теория благосостояния / С. Тарасова. – М., 2001. – 223 с.
3. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Кейнс Дж. М. – М.: Эконом, 1992. – Т. 2. – 486 с.
4. Гасслер Р. С. Государство благосостояния: теория и практика / Роберт Скот Гасслер // Политический журнал – 21 июня 2004. – № 21(24) – С. 34-52.
5. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон. – М.: НПО «Алгон», 1993. – 336 с.
6. Меленюк В. О. Вдосконалення механізмів державного регулювання соціального розвитку України // Економіка та держава. – 2009. – № 2. – С. 103-106.

**Скороход И. П.
Толпигина Н. В.**

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

ОСОБЕННОСТИ ТРАНСФОРМАЦИИ ФУНКЦИЙ ГОСУДАРСТВА В СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

Резюме

Статья посвящена особенностям становления и формирования функций государства в современных социально-экономических условиях. Описаны общие положения теории государства от классиков экономической теории до современного этапа.

Ключевые слова: национальная экономика, государственное вмешательство, эффективное государство, экономическая деятельность государства.

**Skorohod I. P.
Tolpygina N. V.**

Odessa I. I. Mechnikov National University

FEATURES OF TRANSFORMATION FUNCTIONS OF THE STATE IN THE CONTEMPORARY SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS

Summary

The article is devoted features of formation and the formation of the state's functions in the contemporary socio-ekonomicheskikh conditions. Describes the general state of the theory of classical economic theory to the modern stage.

Keywords: national economy, government intervention, effective state, economic activities of the state.